

דו"ח המבקר // כך מגדלים דור אבוד: 3,000 מורים חסרים — ואלה שמלמדים, לא הוכשרו לכך

מבקר המדינה חושף כי 60% מהמורים למתמטיקה לא מחזיקים תואר אקדמי בתחום, וכך גם 40% מהמורים לאנגלית ו-88% מהמורים ללשון ■ משרד החינוך איבד שליטה על ההכשרות, הסטודנטים החדשים להוראה לא מתאימים — והתוצאה: "נזק ארוך טווח בידע ובמיומנויות"

18:31 06.05.2019 מאת: ליאור דטל

דו"ח מבקר המדינה, שפורסם היום (ב'), חושף פרטים חדשים על המשבר העצום עמו מתמודדת מערכת החינוך בשנים האחרונות. רוב המורים לא הוכשרו ללמד את המקצועות שהם מלמדים; יש מחסור באלפי מורים שרק מחמיר והולך; ורמת הסטודנטים להוראה ירדה לשפל והכשרתם במכללות להוראה ובבתי הספר לא עולה עם הצרכים בשטח.

לפי הדו"ח, 60% מהמורים למתמטיקה לא הוכשרו ללמד את המקצוע, וכך גם 40% מהמורים לאנגלית ו-88% מהמורים ללשון. בנוסף, המשרד אינו פועל כראוי כדי לצמצם את פערי ההכשרה של המורים.

המבקר אף מצא כשלים בהליך ההכשרה, ההשמה ותכנון כוח האדם של המורים, ומתח ביקורת על האופן שבו מנהל משרד החינוך את כוח האדם. בין היתר נמצא כי המשרד לא אסף נתונים בנוגע למחסור במורים שהוכשרו ללמד מקצועות כמו מתמטיקה, אנגלית ועברית, אלא רק בנוגע לכמות המורים שתחסר לו.

מורה למתמטיקה נדרש במסגרת הכשרתו לתואר ראשון במתמטיקה או במקצוע "עתיר מתמטיקה" (שבו נלמדו 30 שעות של קורסים במתמטיקה), או כל מי שסיים הסמכה להוראת מתמטיקה של משרד החינוך (לימודים ברמה של 5 יחידות) + תעודת הוראה. מורה לאנגלית נדרש לתואר ראשון בשפה האנגלית או בבלשנות, או תואר ממוסד בשפה האנגלית יחד עם תעודת הוראה.

לפי נתוני המשרד המופיעים בדו"ח, ב-2020-2021 צפוי מחסור של 3,065 מורים בבתי הספר של המגזר היהודי, כולל מחסור של 626 מורים לאנגלית, 383 מורים למתמטיקה ו-239 מורים ללשון והבעה - כאשר עד לסיום הביקורת באוגוסט 2018 המשרד לא גיבש תוכנית להתמודדות עם מחסור זה. לעומת זאת, לפי נתוני המשרד בציבור הערבי קיים עודף של 2,539 מורים.

בסקר שערך מבקר המדינה בקרב מנהלי בתי הספר, עלה כי במחצית מבתי הספר בישראל דיווחו על כך שלא כל המורים המלמדים בהם הוכשרו ללמד את המקצוע אותו הם מלמדים, ושליש אמרו שנאלצו לבטל שיעורים מסוימים בגלל מחסור במורים בתפקיד.

דו"ח נמצאו ליקויים נוספים באופן תכנון כוח האדם ונמצא כי המודל שבו משרד החינוך משתמש כדי לחזות את צרכיו העתידיים בתחום ההוראה הוא חלקי, ומחוזות המשרד שנבדקו לא אספו מידע על המחסור הקיים והצפוי במורים בתחומים השונים.

המבקר מתייחס גם לרמה הנמוכה של הסטודנטים המתקבלים ללימודי הוראה במכללות, שלעתים נמוכה מדרישות משרד החינוך. בנוסף, מהדו"ח עולה כי קיים נתק בין המכללות להוראה למשרד החינוך. גורמים במכללות אמרו כי המשרד לא מתייעץ עמם בסוגיות המשפיעות על אופן הכשרת המורים וכי הם אינם שותפים להליכי המחשבה והתכנון שמוביל המשרד.

המבקר מרחיב בדו"ח על החשיבות בשיפור איכות המורים ומסתמך על שלושה גורמים: ועדת דברת מ-2005 ודו"ח מקנזי מ-2008 ששמו דגש על איכות המורים, וכן על הראיון שפורסם ב-TheMarker עם חוקר החינוך פרופסור לי שולמן.

ל-60% ממורי האנגלית אין הכשרה מתאימה

בדו"ח נכתב כי בבתי הספר היסודיים "קיים קשר רופף" בין הכשרת המורה ובין המקצוע שהוא מלמד, ולמשרד החינוך אין מדיניות חד משמעית בנושא. הבעיה קיימת גם בחטיבות הביניים ובתיכונים. "רבים מהתלמידים לומדים ממורים שלא התמחו בתחום שאותו הם מלמדים, ואינם מוכשרים כדי ללמדו", נכתב בדו"ח.

עוד נכתב כי "מצב זה פוגע בתלמידים ועלול לגרום נזק ארוך טווח בכל הנוגע לאיכות הידע, למיומנות שרכשו ולהישגים הלימודיים שלהם בהמשך דרכם. המשרד לא מספק מענה לבעיה זו - לא על ידי גיבוש מדיניות ברורה, ולא על ידי צעדים שמטרתם להתאים הכשרת מורים בנושאים מרכזיים כמו מתמטיקה, עברית ואנגלית".

משרד החינוך עודד בשנים האחרונות את לימודי המתמטיקה, אך לפי בדיקת מבקר המדינה על סמך נתוני המשרד, 60% ממורי המתמטיקה בבתי הספר היסודיים לא הוכשרו ללמד את המקצוע. בבתי הספר העל יסודיים ל-61% מהמורים למתמטיקה אין הכשרה מתאימה.

משרד החינוך לא דורש ממורים למתמטיקה בתיכון להיות בעלי תואר למתמטיקה, והוא מסתפק בכך שהמורים יהיו בעלי הכשרה מתאימה להוראת המקצוע - כלומר, קיימת עדיפות למורים בעלי תואר ראשון במתמטיקה, אבל המשרד מסתפק גם במורים שלמדו לתואר ראשון בתחום שבו נדרשת חשיבה מתמטית ושקיבלו רישיון להוראה במתמטיקה. הבעיה היא שבשטח דרישה זאת לא באה לידי ביטוי.

"חלק ניכר מהתלמידים לומד מתמטיקה ממורים חסרי הכשרה מתאימה. הדבר עלול לפגוע בלימודיהם ובהישגיהם", כתב המבקר. במסגרת התוכנית לעידוד לימודי חמש יחידות במתמטיקה, משרד החינוך יזם תוכנית להרחבת ההסמכה של המורים, אבל היא לא פועלת בבתי ספר יסודיים ולא מתייחסת למורים המלמדים ברמה של 3 יחידות לימוד.

בלימודי אנגלית, ל-60% ממורי המקצוע אין הכשרה מתאימה. בקרב המורים לעברית (בעיקר לימודי לשון והבעה), הבעיה בולטת במיוחד כאשר רק 12% מהם הוכשרו כדי ללמד מקצועות אלה. במקרה זה, מצא מבקר המדינה כי משרד החינוך לא כלל בתכנון ארוך טווח הכשרת מורים ללשון.

לפי הדו"ח, תוכניות העבודה של משרד החינוך לא עוסקות בתכנים שמועברים במכללות להוראה. המבקר הדגיש כי המשרד לא הנחה כראוי את המכללות להוראה.

לפי דו"ח המבקר, תהליך האיתור וההשמה של מורים חדשים בבתי הספר "אינו יעיל ומתבצע ללא יד מכוונת, ללא ראייה כוללת, ללא סינכרון בין האגפים השונים במטה המשרד וללא פיקוח". מנהלים שהשתתפו בסקר שערך משרד מבקר המדינה, הביעו חוסר רצון מההכשרה המעשית של המורים בבתי הספר, לקראת סיום לימודי ההוראה. בדו"ח נמצא גם שהמשרד אינו מקפיד על השמת מורים חדשים בהתאם למקצוע שהוכשרו לו, וכי המשרד מאפשר למנהלי בתי ספר לקלוט מורים חדשים שלא עמדו בדרישות ההכשרה שהציב.

תכנון כוח האדם אינו מבטיח פתרון למחסור במורים

בביקורת על הלימודים במוסדות להכשרת המורים, כתב המבקר כי קיים פער בין ההכשרה שהמורים מקבלים לבין הצרכים של מערכת החינוך והצרכים שעולים אצל

מורים חדשים בבתי הספר, שנוצרו בגלל העדר מדיניות מגובשת בין משרד החינוך למכללות. "כוח האדם בהוראה הוא גורם מרכזי בהבטחת עתידה של מדינת ישראל כמדינה מפותחת ומתקדמת המבטיחה הזדמנויות שוות לילדיה, ומאפשרת איכות חיים טובה לכל תושביה, אך ממצאי הדו"ח מעלים ליקויים מהותיים בפעילות של משרד החינוך, המועצה להשכלה גבוהה והמוסדות להכשרת מורים", נכתב דוח, "התמונה המצטיירת היא שמשרד החינוך אינו מנהל את מערך ההוראה, אלא שהשטח הוא זה שמכתיב את פני הדברים".

הדו"ח מצביע על ליקויים בתכנון כוח האדם, שאינו מבטיח פתרון למחסור במורים ולא נותן פתרון לפערים שנוצרו בהכשרה הנדרשת לרבים מהמורים המלמדים מקצועות ליבה. יש פערים בין ההכשרה של המורה במכללות לבין הדרישות בשטח. "הליקויים מעלים חשש כבד לפגיעה של ממש ברמת ההוראה", נכתב בדו"ח.

מבקר המדינה מותח ביקורת גם על אופן קבלת הסטודנטים להוראה. כיום, המכללות להוראה מחויבות לבחון רק את ממוצע הבגרות של המועמדים ללימודים כתנאי הקבלה ללימודים. כתוצאה מכך 90% מהמועמדים ללימודי הוראה במכללות התקבלו ללימודים והציון הממוצע של הסטודנטים החדשים במבחן הפסיכומטרי היה נמוך מ-500. בדו"ח נמצא כי 6% מהסטודנטים להוראה במכללות לא עמדו בתנאי הסף הנמוכים של משרד החינוך לקבלה ללימודים (ציון ממוצע בבגרות של 92), והממוצע שלהם בבגרות היה נמוך מזה שהמשרד קבע, לעתים עד כדי 12 נקודות מתחת לממוצע. המבקר העיר על כך גם למכללות שחרגו מהנחיות משרד החינוך, וגם למשרד החינוך על שלא פיקח כראוי על המכללות.

המבקר מדגיש גם את תוצאות מבחני ה-piacc הבינלאומיים של האוסידי שנערכים לעובדים הבוגרים במשק, ולפיהם ההישגים של המורים בישראל בתחום השפה והמתמטיקה היו מהנמוכים במדינות המערב. רק בטוריקה ובצ'ילה כישורי המורים היו נמוכים יותר.

תגובת משרד החינוך: "ראייה כוללת של התכנון האסטרטגי"

בנוגע למחסור האיכותי במורים במתמטיקה: מסרו במשרד כי "במסגרת התוכנית לקידום המדעים והמתמטיקה נקט המשרד שורה של פעולות כדי לקלוט בחטיבה העליונה הון אנושי איכותי. בשנים האחרונות עברו מעל ל-740 אנשי היי-טק בעלי תארים אקדמיים הסבה להוראה. תהליך דומה מבוצע גם בהוראת האנגלית וביתר המקצועות. בנוסף, מתקיים תהליך הרחבת הסמכה ותמרוץ מועמדים באמצעות מלגות והלוואות".

בנוגע להליך ההכשרה של המורים נמסר מהמשרד כי "מיון סטודנטים שאינם מתאימים להוראה מתקיים הן בשלב ההכשרה והן במהלך שנת ההתמחות. כמו כן, מתקיים פילוט, המתרחב מדי שנה, לבחינת התאמתם להוראה של המועמדים להכשרה, טרם קבלתם ללימודים. בנוסף, נדרשת עמידה בהצלחה בשנת ההתמחות, בה הסטודנט הוא מורה עצמאי במערכת החינוך, על מנת לקבל רישיון הוראה ולהמשיך בעבודה במערכת החינוך. "נושא תכנון כוח אדם בהוראה מהווה את אחד מנושאי הדגל שמוביל המשרד ובשנים האחרונות ביתר שאת. לאור זאת, הנושא מלווה בתוכנית עבודה ועל ידי צוות עבודה מיוחד שהוקם לשם כך. תוכנית העבודה כוללת תחזית המיום ומודל תחזית, ששותפים בו אגף תכנון אסטרטגי, מינהל כלכלה ותקציבים, המזכירות הפדגוגית, מינהל תקשוב ומערכות מידע וכוח אדם בהוראה. כך מבטיח המשרד חיבור רציף בין הגורמים השונים בתחום התכנון תוך ראייה כוללת של התכנון האסטרטגי במשרד".

יו"ר ארגון המורים, רן ארז, מסר בתגובה לדו"ח: "קיים מחסור במורים בשל תנאי שכר לא נאותים. בשל כך מורים מועסקים במקצועות שלא הוכשרו אליהם כדי לשמש כ'סותמים חורים', ובכך נפגעת איכות ההוראה. אם מדינת ישראל לא תדע לתגמל את מוריה ולהתייחס למקצוע ההוראה כפרופסיה בעלת חשיבות לאומית, היא לא תוכל לגייס אנשי הוראה איכותיים ובכמות מספקת. השאלה הנשאלת - האם הממשלה תעשה עם זה משהו".